

mondanom olvasóimnak, hogy Krúdy nem az az író, akinek művéért magyar ember pénzt adhat, akit bármi módon is támogathat. Ilyen csoda azonban nem történt, s ha volt is valakinek kedve megvenni vagy elolvasni Krúdy új könyvét, bírálatom után mindenesetre elment a kedve. Azt hiszem Krúdy igen hálás volna nekem, ha politikai múltja miatt lemondanék arról, hogy könyveivel foglalkozzam. Ezt a szolgálatot azonban nem teszem meg neki.

Császár Elemér."

Krúdy a támadásokra reagálva írja az alábbi, kéziratban fennmaradt levelét, melynek további sorsáról nem tudunk.

„Nyílt levél Pekár Gyulához a hazaárulásról.

Államtitkár úr!

Kezembe adtak egy újságot, amelyen az Ön nevét láttam, amelyet ön szerkeszt, amelyért nyilván vállalja is a felelősséget. Hát ebben a Magyar Múza című lapban azt írják rólam, hogy rossz író vagyok, hogy majd megtanítták a közönséget, hogy ne adjon pénzt a könyveimért. Ez mind igen természetes dolognak tetszik előttem, amikor tanárok kezébe tollat adnak, amely tanároknak ön az államtitkáruk. E szegény professzorok kenyéradó gazdájukat tisztelik önben és oly buzgón állnak szolgálatára, hogy már csaknem végig marták az újságaikban azt a magyar irodalmat, amely soha se ismerte el a rossz írókat. Értem, államtitkár úr . . . évtizedek sikertelensége . . . évtizedek elnyelt keserősége . . . évtizedek emésztő szomjúsága . . . Értem államtitkár úr, hiszen én író vagyok, aki belát a mások lelkiállapotába. Nincs édesebb víz a bosszú vizénél és ön szürcsöl is e vízből oly mohósággal, hogy már a lapja 3-ik számában azt iratja rólam (miután az előbbi támadások nem értek célba), hogy: *hazaáruló* vagyok. Vajjon mit irat ön szegény szolgálóival a Magyar Múza tizedik számába, ha a nagy ágyukat ily korán elsütögeti?

Államtitkár úr, én nem vagyok hazaáruló. Én nem voltam a munkáspárt tagja, én nem voltam tegnap Interánus és ma egy kimondott katolikus párt vezére. Én mindig az voltam, aki ma. Magyar író. Remélem, hogy ez a pártoktól független állás megmarad részemre akkor is, ha ön már nem lesz államtitkár . . . N. tanár úr szerint hazaáruló vagyok, mert 1918. november 8-án (pontosan egy héttel az októberi forradalom után) azt írtam, egy azóta megszűnt újságba, hogy örvendezek Magyarország függetlenségének . . . Úgy-e bár jól mondtam el, államtitkár úr, hogy lapjában mit írtak rólam? Úgy-e bár jól mondtam el, hogy 1920. februárjában az ön lapjában engem »hazaárulónak«, *gyaniús politikai múltú* embernek neveznek, mert 1918. november 8-án lelkesedni merészeltam az egyhetes forradalomért? Úgy-e bár jól mondom el, hogy a Petőfi Társaságban ön hajszát indított, hogy engem, mint hazaárulót megbélyegezzenek ezen cikkem miatt?

Lássa államtitkár úr ezek a magyar dolgok.

Önök hatalmában van a cenzúra. Többet tehát nem írhatok, ámde elgondolhatja, hogy mit írnék önről, ha én volnék az államtitkár, s nem ön.

Krúdy Gyula"

Az író elleni hajszja évekig folyik. Ő azonban nem kedvetlenedik el, hanem rendületlenül, szenvedélyesen, hihetetlen aktivitással és termékenységgel dolgozik. — Dolgozik élete utolsó napjáig.

Wacha Imre

HÁNSZOR SZEREPELT JÓZSEF ATTILA A MAGYAR RÁDIÓBAN

1. József Attila rádiószerepléseiről az irodalmi köztudatban az él, hogy a költő mindössze egyszer olvashatta föl verseit a rádióban. Ekkor is, mialatt verseit mondta a mikrofon előtt, az adóállomás felett elvonuló zivatar miatt adásszünet volt. Ezért a költő csak a stúdió süket falainak mondhatta el költeményeit. Az ország népéhez emberi és költői mondanivalója a rádió hullámain nem juthatott el.

A történet ilyen formájában tulajdonképpen József Jolán könyvének egyik félreértett részletén alapul. József Jolán 1937. őszének balatonszárszói eseményeire visszaemlékezve néhány sort szentel annak, hogy 1937. szeptemberében a rádióban felolvasták József Attila néhány versét (*József Attila élete*. 1955. 277–8.). Erről a felolvasásról Utussal csak az utolsó pillanatban és véletlenül szereztek tudomást. A rossz vételi lehetőségek és a gyerekek zajongása miatt alig hallottak valamit a versekből. Ekkor emlékezett vissza Etus öccsük korábbi szereplésére: „Emlékszel, 1935. szeptemberében, amikor ő maga olvasta föl verseit, éppen az alatt a negyedóra alatt volt viharszünet a rádióban. Szegény ült a mikrofon előtt, mondta a verseket és senki se hallotta. Milyen furcsa és szomorú dolgok ezek. Nem is jó rá gondolni...”

Ebből a néhány sorból terjedhetett el az „irodalmi közvélemény”-ben a balsikerű rádiószereplésről szóló történet. Pedig a való helyzet bizonyos mértékig jobb volt. József Attila ugyanis *négyszer szerepelt* verseivel a Magyar Rádióban; helyesebben szólva a költő életében négyszer kapott lehetőséget arra, hogy a rádió nyilvánossága révén személyesen szólhasson hallgatóihoz. József Jolán könyve ezekből csak kettőt jegyzett föl: az első, személyes szereplést és az utolsót, amikor csak fölolvasták a költő verseit. Ezeket is meglehetősen pontatlanul, csak hozzávetőleges időpontokat említve meg.

2. József Attila első rádiószereplése korábban zajlott le a József Jolán jelezte időpontnál. A költő 1935. augusztus 14-én, egy szerdai nap estéjén másodmagával állott első ízben a mikrofon előtt. A szereplés körülményeiről, előzményeiről, a fölolvastott versek számáról és címéről jóformán semmit sem tudunk. Nagyon valószínű, hogy az 1934. decemberében megjelent *Medvetánc* kötet anyagából — vagy az azóta írt versekből — válogatta ki a felolvasásra szánt költeményeket. A költő hagyatékában nem találtam utalást erre a rádiószereplésre. Nem lehetett utána nézni sem ennek, sem a többi szereplésnek a Magyar Rádió irattárának archív anyagában sem, mert annak nagyobb része elpusztult a háború alatt; a megmaradt töredék iratai pedig az Országos Levéltárban várnak feldolgozásra. Így tehát a szükséges rádióműsorra és József Jolán visszaemlékezéseire vagyunk utalva. A rádió műsoraiból csak annyi derül ki, hogy a kérdéses napon: „Két költő: József Attila és Sárközi György verseiből olvasnak fel.” A felolvasás egyébként a — mai Kossuth rádónak megfelelő — Budapest I. műsorában szerepelt este nyolc óra és fél kilenc között. Olyan időben tehát, amelyben már akkor is elég sokan hallgathatták a rádiót.¹

A két költőnek, József Attilának és Sárközi Györgynek tervezett és műsorra tűzött felolvasása azonban nem hangozhatott el, mert — mint József Jolán könyve is tudósít bennünket — „éppen ezalatt a negyedóra alatt volt viharszünet a rádióban”. József Jolánnak ezt az állítást igazolják az Országos Meteorológiai Intézet Tájékoztatósi Osztályának feljegyzései. Ezek szerint 1935. augusztus 14-én Budapest felett olyan légköri viszonyok uralkodtak, amelyek zavarhatták az adóállomás munkáját, s viharszünetet idézhettek elő.²

Bármennyire kedvező időpontban és kedvező körülmények között (esti órák és Budapest I. adó!) tűzte is műsorra a Rádió szerkesztősége József Attila szereplését, a felolvasás elmaradása mindenképpen nagy és súlyos megrázkódtatást jelentett az akkor már nagybeteg költőnek — aki már azokat a verseket kezdte írni, melyek majd a *Nagyon fáj* kötetbe kerültek bele —, hiszen a szereplés elmaradásában mellőzést és méltánytalanságot láthatott.³

3. József Attila második rádiószereplése 1936. április 3-án, pénteki napon volt. Erről sem tudunk sokkal többet, mint az előzőről. A Petőfi Irodalmi Múzeum József Attila-gyűjteményében őrzik azt az értesítést, melyet a költő szereplése előtt a rádió egyik műsorigazgató-

¹ A két költő szereplése előtt 19.00–20.00-ig Kishonti József énekelte magyar nótákat Kiss Béla és cigányzenekara kíséretével; a két költő műsora után pedig 20.30-tól az Operaház tagjaiból álló zenekar játszott Fridl Frigyes vezényletével. (Vö. Rádió Újság 1935. XII. évf. 33. sz. 32.; Antenna 1935. III. évf. 32. sz. 13.)

² A Meteorológiai Intézet, valamint a Posta Rádió és Televízió Műszaki Igazgatóság Üzemviteli Műszaki Osztálya feljegyzései szerint — mint Szalma Jánosné, ill. Pataki László osztályvezető és Hógye Imre a pécsi adóállomás vezetője közölte — József Attila többi rádiószereplésének időpontjában a rádió műsorát nem zavarta meg adásszünet. Segítségükért ezúton mondok köszönetet.

³ 1935 első felében ugyanis — miközben ő a rádiószereplésre készülhetett, miközben a rádió irodalmi műsoraiban (a korábban elkezdődött és még sokáig tartó) Száz könyv sorozatban Babits, Kosztolányi, Szabó Lőrinc és mások egymás után tartották előadásait — egymás után szerepeltek önálló műsorra a költő kortársai: 1935. május 8-án Szép Ernő „csevegését” közvetítette a rádió, június 10-én Illyés Gyula tartott előadást a népdal jelkép-nyelve címmel; június 28-án Emőd Tamás versei hangzottak el, július 15-én pedig Kosztolányi Furdés című novellája. Ugyancsak júliusban öt más költő is költőnő állhatott verseivel a mikrofon előtt: 20-án Fekete Lajos, 25-én Nil (Dapsy Gizella) és Reichard Piroksa, 29-én pedig Rolla Margit és Török Sophie. Egy héttel József Attila elmaradt szereplése előtt, augusztus 9-én olvasott fel verseiből Illyés Gyula és Fenyő László. Két héttel később pedig Radnóti Miklós és Vas István. — Gondoljuk csak el, hogy mennyire nem közömbös a rádió nyilvánossága. A népszerűsítésen, megismertetésen kívül a költő elismerésének, méltánylásának fokmérője is. Egyfajta hivatalos értékítélet. József Attilát már 1923-ban foglalkoztatta a rádió nyilvánosságának gondolata. A legutolsó harcos-ban így ír: „Ma hat földrészre nyílik bimbaja Szép szívem óris, piros virág És villamos hullámok lengetik Világbelengő, kitarult szagát.” — Az elmaradt szereplés is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a költő oly tragikusan fogadta a Baumgarten-díj elmaradását, ill. az odaítélésével kapcsolatos bonyodalmakat.

jától, dr. Havel Bélától kapott még Korong utcai lakására. Talán érdemes teljes egészében idéznünk a levelet, hisz egyik bekezdése arra utal, hogy az előadás anyaga a rádió irattárába kerülhetett, s így remény van arra, hogy további kutatás segítségével sikerül az előadások anyagára bukkannunk. A szövegbe kurzív szedéssel jelöljük a nyomtatott úrlapra géppel, kézzel beírt szöveget.

MAGYAR
TELEFONHIRMONDÓ
ÉS
RÁDIÓ
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
BUDAPEST, VIII. SÁNDOR UTCA 7.
TELEFON 145—510
Sürgőnycim: „MAGYARRADIO”

Budapest, 1936. márc. 5.

Nagyméltóságú
Méltóságos
Nagyságos
Tekintetes

József Attila urnak

Budapest
VII. Korong u. 6.

Van szerencsém értesíteni, hogy *április 3-án 20.20 óras kezdettel 12, vagy 13 perc időtartammal* műsorba állítottam *Bp. II. hullámhosszán verseit* című az Ön felolvasásában. [1] Honoráriumként, a szerzői jogdíjat is beleértve 50.- pengőt ajánlok fel. Amennyiben

pedig Nagyméltóságod Méltóságod Nagyságod szerzői jogirodához tartozik, járó jog és megjelenési díjat . . . útján fogom az irodával fennálló szerződésünk értelmében elszámolni.

Arra kérem, hogy az anyagot két gépelt példányban az előadás előtt legalább 14 nappal feltétlenül beküldeni, az előadás címét pedig a lehetőségekhez képest velünk közölni szíveskedjék.

Az anyagot csatolom, megjegyzem azonban, hogy azt az előadás után irattárunk részére itt tartjuk.

Nagyméltóságod Méltóságod Nagyságod Mivel Nagyságod a mikrofon előtt még nem szerepelt, arra kérem, hogy . . . hó . . . n . . . órákor stúdiónkba befáradni szíveskedjék, hogy . . . lector urunk a mikrofon különleges sajátosságaival megismertesse és a szükséges hangpróbát megtarthassa.

DrFo

Teljes tisztelettel
Dr Havel

Az értesítő levél utolsó két bekezdése át van húzva. Ez azt jelzi, hogy az április 3-ára tervezett felolvasás már nem az első rádiószeroplése volt a költőnek, hiszen már nem kellett őt megismertetni a „mikrofon különleges sajátosságaival”.

A felolvasás — A Petőfi rádióknak megfelelő — Budapest II. adón 20.20 és 20.45 között el is hangzott. József Attila ez alkalommal sem egyedül olvasta fel verseit. Berda Józseffel együtt állt a mikrofon előtt. Hogy a két költő mely verseit olvasta fel, sajnos ma már — vagy ma még? — nem tudjuk megállapítani, hiszen a rádióújságok ismét nem sorolták fel a versek címét.⁴

4. A harmadik rádiószeroplésre 1936. december 11-én, pénteken 19.20-kor került sor, ismét a Budapest II. hullámhosszán. Ez alkalommal — talán az elmaradt felolvasás pótlására. — újra Sárközi Györggyel állhatott a mikrofon elé József Attila.

A felolvasás előkészületeit jelzi az a levél, melyet Cs. Szabó László (vö. IrodLex. 2 : 119-20), a Magyar Telefonhírmondó és Rádió RT Irodalmi Osztályának osztályvezetője küldött a költőnek. A levél misszilis változatát a Petőfi Irodalmi Múzeum József Attila-gyűjteménye másolatát az Országos Levéltár (K. 613—1936, IV/1 Cs. Szabó Lászlóhoz írt levelek 221) őrizi:

CS. SZABÓ LÁSZLÓ DR
A MAGYAR TELEFONHIRMONDÓ
ÉS RÁDIÓ RT
OSZTÁLYVEZETŐJE

Budapest, 1936. október 28.
VIII. Sándor-utca 7
Telefon 45—5—10

⁴ A Budapest II. adó önálló műsora egyébként elég rövid és szegényes volt: 18.00—18.40-ig Gyorsíró-verseny, 20.20—21.40-ig „Berda József és József Attila verseiből adnak elő”, 20.50—21.10-ig Hírek, 21.15—22.15-ig „Guttenberg György jazz-zenekarának műsora; külső közvetítés a Duna palota szállóból”. (Vö. Antenna 1936. IV. évf. 13. sz. 17., Rádió Ujság 1936. XIII. évf. 14. sz. 38.)

Kedves Attila!

Visszatérve múltkori beszélgetésünkre, kérlek, hogy a verseket küldd be mennél előbb.

Szeretettel köszönt
Cs. Sza/Sz

igaz hived, barátod

Cs. Szabó László

Egy hónap múlva kapta meg József Attila a rádió műsorigazgatójának, dr. Havel Bélának értesítő levelét, melyet a Szép Szó szerkesztőségébe címeztek. A levél szinte teljesen megegyezik a fentebb bemutatott értesítő levéllel. A különbség csak annyi, hogy kissé részletesebben van kitérve az első két bekezdés. A levélnek csak a címzését, keltezését és a szereplésre vonatkozó első részét idézem, ismét kurzíválva a nyomtatott úrlapra géppel beírt részeket:

Budapest, 1936. nov. 25.

„Szép Szó” Szerk.
(Sürgős)

József Attila urnak

Budapest.
Mária Valéria u. 5

Van szerencsém értesíteni, hogy dec. 11. pént. este 19.20 óras kezdettel 15 perc időtartammal műsorba állítottam, Bp. 11. hullámhosszán verseit az Ön előadásában. Ugyanakkor szintén 15 perc időtartammal Sárközy György verseit is előadjuk. című . . . felolvasásában. [!]
Honoráriumként, a szerzői jogdíjat is beleértve 50.- pengőt ajánlok fel.

A dr. Havel Béla által aláírt értesítésre, mely csak három nap múlva, november 28-án jutott el a költő kezébe, József Attila két levéllel is válaszolt. Mindkettőt Cs. Szabónak írta. Az első levelet (egy keltezetlent) nem küldte el, mert véletlenül paca esett rajta. Ezt a fogalmazványynak is tekinthető kéziratot a Petőfi Irodalmi Múzeum József Attila-gyűjteménye őrzi:

Drága Laci!

Csak szombaton kaptam meg a levelet, melyből örömmel értesültem, hogy már 11-ére műsorra tűztek. Én magam nem jelentkezhettem előbb, mert három lakásból költöztem ki, könyvet ad ki tőlem a Cserépfalvi karácsonyra és mindennap sürget, a Bethlentéri Színház is naponta sürget a Lope de Vega fordításért. De hálaisten, te gondomat viseled. (Bocsáss meg a pacákért — a toll a hibás, nem az író.) Itt küldök anyagot — kérek —, adasd le a kiválasztottakat a portáshoz, hogy tudjam, miket olvashatok föl. Esetleg egy levélben közölhetnétek velem a versek címét.

Köszönöm fáradozásodat. Öllelek

J. Attila

A levélnek november 30-án keltezett missilis változatára — ezt a költő alaposan átfogalmazta — Egri Tibor tanár bukkant rá az Országos Levéltárban, a Magyar Rádió archívumának ott őrzött, s már feldolgozott anyagában végzett kutatásai során (OL. K. 613. 1936—IV/1. Cs. Szabó Lászlóhoz írt levelek 215 jelzettel).⁶ A levél így hangzik:

Drága Laci!

Bp. 1936. nov. 39.

Csak szombaton kaptam meg a levelet, melyből örömmel értesültem, hogy már 11-ére műsorra tűztél. Én magam nem jelentkezhettem előbb, mert közben három lakásból költöztem ki és egy negyedikbe és ez roppant rumlival jár. Azonkívül a Cserépfalvi is naponként sürget, mert könyvet ad ki tőlem és nem akarja lekésni a karácsonyi piacot, és naponként sürget a Bethlentéri Színház is a régen esedékes Lope de Vega fordítás miatt. De hálaisten te a magad posztján gondomat viseled. Itt küldöm az anyagot — kérek, adasd le a kiválasztottakat a kijelölt este a portásnál, vagy közöld velem a címüket, hogy tudjam, miket kell fölolvasnom.

Köszönöm fáradozásodat.

Szeretettel öllelek

J. Attila
Bp. VI. Teréz krt. 48. II. II. 13.
Tel.: 1—25—8—25

⁶ Ezúton mondok köszönetet Egri Tibornak, aki a levélre figyelmemet felhívta és a közlés jogát is átengedte.

A karácsonyi piacra megjelentetett kötet — mint tudjuk — a *Nagyon fáj* volt; a Lope de Vega fordítás pedig a *Donna Juana*.⁶ A *Nagyon fáj* kötetre való utalás alapján arra következtethetünk, hogy József Attila ehhez a rádiószereléshez ennek a kötetnek az anyagából válogathatta össze a felolvasás anyagát. Hogy végül is a beküldött versei közül melyek hangzottak el, nem tudhatjuk, hiszen a rádióújságok műsora ismét nem sorolja fel a versek címét. Talán a rádió irattárának archív anyaga rejthet valami tudósítást, mely az irattár feldolgozása után hozzáférhetővé válik. (Esetleg egy újabb vizsgálat után a rádiólemeztárában még hangfelvételek is sikerül rábukkanni.)

A két költő — József Attila és Sárközi György — felolvasása december 11-én, ismét pénteki napon volt, és ismét a Budapest II. hullámhosszán hangzott el.⁷

5. Negyedszer és utoljára József Attila-versek 1937. október 1-én, pénteken és már a Budapest I. rádióban, önálló műsorként, egyedül hangzottak el. A nagybeteg költőt ekkor a Siesta Szanatóriumban kezelték, verseit Fáy Béla előadóművész adta elő. (Fáy a rádióknak megbecsült és többször szerepeltetett előadóművésze volt.)

A rádiószerelés előkészítése ismét szóbeli megbeszélésekkel kezdődhetett, elég korán, valószínűleg már 1937. júliusában. Erre utal Cs. Szabó Lászlónak József Attilához a Siesta Szanatóriumba írt levele. A levél szerint József Attila fellépését 1937. szeptemberére tervezik (véltetőleg a levél alapján jelölhette meg József Jolán az utolsó szereplés időpontjaként szeptembert):

Budapest, 1937. augusztus 7.

Kedves barátom!

Igéretemhez híven szeptember második felére előjegyeztettek, remélem az igazgatóság majd át is veszi a javaslatot.

Az anyagról sajnos nem gondoskodhatom. Kérlek intézkedjél levél útján, hogy kiadód az általad kijelölt verseket a kötetekből kitépve, elküldjék.

Rövidesen szabadságra megyek. Augusztus végén mind a versek, mind a Cserépfalvi-féle kötet ügyére visszatérek.

Gyors és alapos gyógyulást kívánva, szeretettel köszönt

régi híved

Cs. Szabó László

Nagyságos

József Attila urnak,

Budapest.

Siesta Szanatórium

Ráth György u. 5.

Cs. Sz/SzK

A boríték címzése:

Nagyságos

József Attila urnak,

A postabélyegző kelte:

937. aug. 7. 15.

Budapest.

Siesta Szanatórium

Ráth György u. 5.

A felolvasás anyagát — mint a levél utalásából következtethetünk („intézkedjél . . . hogy kiadód az általad kijelölt verseket a kötetekből kitépve”) — vagy az 1936. decemberében megjelent *Nagyon fáj* kötet verseiből vagy talán a Szép Szó egyes számaiban megjelent versekből állították össze, az el nem fogyott példányok lapjait tépve ki, hogy ne kelljen a szanatóriumban fekvő költőnek a költemények szövegét újra legépeitnie. (A többes szám használata — „kötetkből” — inkább a Szép Szóból történő válogatást valószínűsíti.) Maga a költő a felolvasásra szánt verseket nem a *Nagyon fáj* kötetből válogatta össze. A mintegy húsz perces önálló műsor anyagát valószínűleg az 1937-ben írt versek szolgáltatták; ezekből küldhetett be a költő egy csokorra valót, melyből a műsorszerkesztő ötöt választott ki. Ezek: a valószínűleg 1937. februárjában írt *Flóra I–V*, a *Nem emel föl*, mely 1937 elejéről származik, az 1937 köze-

⁶ A Donna Juana fordításra lásd: József Attila *Összes Művei* 4: 263–75. — A levél missilis változatában, mely közli a költő új lakáscímét is, három elhagyott lakásról ír József Attila. Ezek közül az egyik valószínűleg a Korong utcai volt. 1936 márciusában még ide kapott levelet a rádiótól. Innen még két lakásba kellett átköltöznie, mielőtt a Teréz körútba beköltözhetett. Cs. Szabó levelén nincs feltüntetve a lakcím. A hivatalos értesítést a Mária Valéria u. 5. számra címezték. Ez azonban a Szép Szó szerkesztőségének és egyben a Cserépfalvi kiadónak a címe. JA lakásának vagy lakásainak címét tehát nem tudták.

⁷ Az adó rövid önálló műsorában 18.30–19.00-ig Szlabey Béla gyorsírottanyomlat sugározta. Ezután, 19.20–19.50-ig József Attila és Sárközi György költeményei hangzottak el, majd 20.40–21.20-ig hanglemezekről Lalo (Spanyol szimfónia, hegedűvesény) és Arnold Bex (Tintaleg, szimfonikus költemény) műveiből játszottak. (Vö. Rádió Újság 1936. XI. évf. 50. sz. 38., Antenna 1936. IV. évf. 49. sz. 17.)

pén irt *Bukj föl az árból* és a *Flórának* című vers, és talán az 1936-ban irt, a *Szép szó* novemberi számában, illetőleg a *Nagyon fájban* megjelent *Majd megöregszel*. Ez utóbbi helyett gondolhatunk az 1935—36-os *Majd emlékezni jó lesz* című versre is, mert abban a levélben, melyben József Attilával a felolvasásra elfogadott versek címét közlik, az ötödik vers címe: *Majd*. A levelet báró Schell Gyula, a rádió egyik műsorigazgatója küldte József Attilának a Siesta Szanatóriumba. A Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött levél így hangzik:

MAGYAR
TELEFONHIRMONDÓ
ÉS
RÁDIÓ
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
IGAZGATÓSÁG

Nagyságos

József Attila urnak

Budapest, 1937. augusztus 19.
VIII. Sándor-utca 7
Telefonszám 1—455—10

Budapest
Siesta Szanatórium

Tisztelettel értesítem, hogy a beküldött versei közül illetékes bizottságunk az alábbiakat fogadta el:

*Flóra (I.—V.)
Nem emel föl.
Bukj föl az árból.
Flórának
Majd.*

Melléklet A többiekét mellékelten visszazármatjuk.
Dr. Fo.

m. f.

Schell

A boríték címzése:
Nagyságos

József Attila urnak,

A postabélyegző kelte:
937. aug. 19. 18.

Budapest
Siesta Szan.
Ráth György ú.

A szereplés időpontjáról Havel Béla a szokásos, fentebb teljes egészében bemutatott nyomtatvánnyal tudósítja József Attilát, 1937. szeptember 1-i kelettel. Érdekes, hogy az értesítést nem a Siesta Szanatóriumba, hanem a Cserépfalvi kiadó, illetőleg a *Szép Szó* szerkesztőségének a címére küldték. A nyomtatványnak, melyből csak a költő szereplésére vonatkozó részt idézem, az „Arra kérem . . .” kezdetű szakasza és az utolsó bekezdés át van húzva. A levélhez eredetileg csatolva lehetett a kiválasztott anyag is, mert a nyomtatványra két helyen is be van írva a *Melléklet* szó. Ismét kurzivalással jelzem a nyomtatott szövegbe írógéppel beírt részeket.

Budapest, 1937. szeptember 1.

József Attila urnak

Budapest
Mária Valéria u. 5.
„Szép Szó” szerk.

Van szerencsém értesíteni, hogy október 1-én, pént. 19. ó. órás kezdettel 15. perc időtartammal műsorba állítottam *Bp. I. hullámhosszán Verseit* című saját felolvasásában. [!]
Honoráriumként a szerzői jogdíjat is beleértve 50.- pengőt ajánlok fel.

A levél értelmében József Attila személyesen mondta volna el verseit negyedik rádiószereplése alkalmával is. Időközben azonban egészségi állapota rosszabbra fordulhatott, mert Cs. Szabó Lászlónak 1937. szeptember 29-én, tehát a rádiószereplés előtt két nappal kelt, József Attilához a Siesta Szanatóriumba küldött, saját, hivatalos levélpapírjára irt levele arról tudóst bennünket, hogy a versek felolvasását Fáy Béla előadóművészre bízták. A levél szerint a felolvasás anyagát a *Nagyon fáj* kötet versei szolgáltatták volna:

Budapest, 1937. szeptember 29.

Kedves Attila!

Miután egyelőre még lábadozó vagy, az igazgatóság — előterjesztésmre — úgy intézkedett, hogy a „Nagyon fáj” [!] legjobb verseit egyik kitűnő előadóművészünkkel, Fáy Bélával adatja elő. A dolog természetesen erősen tartom a kezemben, magam ellenőrzöm az előadóművészt, hogy verseid kellőleg érvényesüljenek.

Hallgasd olyan szeretettel, amilyennel én műsorra tűztem.
A tiszteletdíjat az igazgatóságához intézett levélbeli kérésedre természetesen postán is el tudjuk küldeni.

Szeretettel köszönti régi barátod
Cs. Sza/SzM.

Cs. Szabó László

Nagyságos József Attila urnak

Budapest

A boríték címzése:

Nagyságos

József Attila urnak

A postabélyegző kelte:
1937. sep. 29. 20.

Siesta Szanatórium
Új depandance

Budapest, I.
Ráth György-utca 3/5

Részletesebb levéltári anyag hiányában ismét nem tudjuk megállapítani, hogy végül is mely versek hangzottak el a rádió József Attila-műsorában. József Jolán könyve sem említi címeiket. Nem lehetetlen, hogy Cs. Szabó nem ismerte eléggé a *Nagyon fáj* kötet tartalmát, s nem tudta, hogy a kiválasztott és jóváhagyott öt vers közül négy nem szerepel ebben a kötetben, ennek megjelenése után íródott. Lehetséges, hogy Fáy Béla a már említett öt verset mondta el, de az sincs kizárva, hogy csakugyan a *Nagyon fáj* kötetből olvasott föl néhány verset. Emellett szólhat az, hogy a felolvasásra szánt anyagot — mint ez szokás volt (vö. a korábban teljes terjedelmében idézett levéllel) — az értesítéshez mellékelve elküldték a szereplőnek, jelen esetben a költőnek, abban a tudatban, hogy ő maga fogja elmondani verseit, s ráadásul nem a szanatóriumba, hanem a Szép Szó szerkesztőségébe. Így tehát, ha másodpéldány nem volt a műsorszerkesztőség birtokában, rövid idő alatt csak a *Nagyon fáj* kötetből tudtak anyagot kiválasztani a költő helyett „beugró” Fáy Bélának.

Tény az, hogy az utolsó rádiószereplés — mint József Jolán könyve is tudósti — végül is lezajlott, méghozzá eléggé ünnepélyes és végre József Attila költői jelentőségéhez méltó körülmények között. Talán a társadalmi nyilvánosság is elég nagy volt ez alkalommal. A Budapest I. hullámhosszán ezen a délutánon ünnepi műsort közvetítettek: Az Operaház évadnyitó előadását.³

Természetesen ez a késői elismerés és méltánylás túl sokat már nem jelenthetett a nagy beteg költőnek. A talán nem is hallott utolsó, ünnepélyes szereplés elismeréseiből nem sok jutott neki. Legfeljebb a hátra levő néhány napnak adhatott több fényt, több derűt. Talán ez is közrejátszhatott abban, hogy az utolsó versekbe ilyen sorok is kerülhettek:

Egyedül voltam én sokáig.
Majd eljöttek hozzám sokan.
Magad vagy mondták: bár velük
Voltam volna én boldogan.

(Íme hát meglettem)

A költő életéből a rádiószereplés idején ekkor már alig volt hátra több két hónapnál. Az utolsó, nyilvános szereplés után alig egy hónap múlva, november 4-én a költőt nővere, Jolán levitte Balatonszázszóra. Újabb egy hónap múlva, december harmadikán a költő már halott volt. Talán ezért is kapott olyan tragikus kicsengést József Jolán könyvében az utolsó rádiószereplés leírása.

³ A műsor, melyet a telefonhírmondó és a reléállomások is átvettek, a következőképpen alakult. 16.15-kor a rádió diáklélorája keretében dr. Wehner Józsefné előadását olvasták fel „Az első lírai költő” címmel, vélhetőleg Balassi Bálintról. 17.00 órakor dr. Joó Tibor tartott előadást „Platon, az európai gondolkodás atyja” címmel. 17.30-tól a rádió szalonzenekara játszott Csajkovszkij, Adam, Korngeld, Lehár, Leoncavallo, Dohnányi, Poldini műveiből. A 18.10-kor kezdődő sport hírek után 19.00-tól 19.30-ig — tehát a tervezett 15 perc helyett fél órán át — tartott József Attila műsora: „József Attila versei” olvashatjuk a rádióújságban. 19.30-tól az Operaházból Erkel Ferenc Hunyadi Lászlójának ünnepi előadását közvetítette a rádió. (Vö. Antenna 1937. V. évf. 39. sz. 17., Rádió Újság 1937. XIV. évf. 39. sz. 43.) Az Antenna és a Rádió Újság közölte műsorból egyébként sem most, sem a harmadik szereplés alkalmával nem derül ki, hogy a József Attila, illetőleg ő és Sárközi György személyesen mondta-e a verseket vagy más olvasta fel őket. Egyébként József Jolán fogalmazása is nehezen érthető. Pontatlan könyvében az időpont meghatározása is.